

Essee

Läti ja tema kihid

Jaak Jõerüüt, Eesti suursaadik Lätis

*On olemas Balti muusika sealpool sõnu
ja keelt. Ala, kus alati korduvad
vihmade ja tuulte, pärnaõite
ja sülemlevate mesilaste akordid. Meloodia
püsib, kellestki üles tähendamata
seni või edaspidi,
kummitades unedes põlvest põlve.
Oktoobris
on see selgesti kuulda
piki kogu voogavat rannajoont
ja kontrapunkteerivaid saari.
Sügisastrite kohal ta hõljub.
Ta kasvab laienevates ringides,
otsekui kivi oleks visatud järve
maailma loomisel.
See on see koht,
kuhu muusika naaldab oma Jakobi-redeli
meie hinge jaoks.*

*Ivar Ivask,
Balti eeleegia; teine sari, kümnes eeleegia, 1989
Autoriseeritud tõlge inglise keelest
Paul-Eerik Rummo*

1.

Tuntud Soome estofiil, Tuglase Seltsi tegevjuht Juhani Salokannel kirjeldab selle aasta alguses seltsi ajakirjas ELO ilmunud artiklis, kuidas ta matkas aastate eest koos arheoloogiga Soomes, Lõuna-Häme põldudel. Ta imestab, et sellest pinnast oskas asjatundja välja lugeda mida iganes. Kuivema ja niiskema mulla vaheldumisest nägi ta, kus oli elatud ja kus tuld tehtud. Jalgade all asus kultuurikiht kõiksugu telliskivitükkide, söeraasude, tinanööpide ja hobuseraudadega. Aga nad koos nendivad, et kultuurikiht nende jalgade all Soomes on ehk parkümmend sentimeetrit paks, ent Eesti põllud võivad peita meetripaksust kultuurikihti.

Mõtlesin, kui ahvatlev oleks nüüd minna mõne Läti arheoloogi juurde ja kuulata, mida tema sel teemal ütleb. Aga las ta olla, jätame selle kujundiks, ärme seda väljenda sentimeetrites, öelgu meile lihtne loogika, et lõuna pool Eestit võiks ta paksemgi olla. Aga kas kõigis Läti nurkades?

Mida teab keskmine eestlane Läti erinevatest nurkadest ja nurgatagustest? Mida teab haritud eestlane läti keele päritolust? Mida teab Läti kohta päevalehte lugu kirjutav eesti ajakirjanik Läti inimesest? Eriti siis, kui ta on kohtunud vaid mõne juhusliku kerjuse ja paari pettunud kasiinokülastajaga ning nendega vesteldes oma tundeid üles kütnud. Või kahe poliitikuga, kes teadagi esindavad ennekõike oma leeri, olgu see parajasti opositsioon või koalitsioon. Mida teab ennast kultuurseks pidav eestlane Läti kultuurikihtidest, olgu nad siis jalgade all maapinnas või mõtetes ja meeltes, paberil ja kõvaketastel?

Kas me oskame iseendale peegli ees ja kiiresti vastata lihtsale küsimusele: mis on Sinu jaoks Eesti? Igaüks võib järele proovida ja ma olen üsna kindel, et paljud kogeivad üllatusi. Iseenda ees.

Küsisin mõne tuttava lätlase käest sama küsimust: mis on Sinu jaoks Läti. Vastuseid oli mitmesuguseid. Mulle meeldis üks lihtne vastus: Läti loodus. Vastaja lisas sellele hiljem veel üksikuid paiku ja mingil põhjusel eriti meelde sööbinud elusündmusi. Elupilte, nagu vanasti armastati ütelda. Ja siis lisas ta, et keel muidugi. Keel on see, mis liidab inimest selle paiga külge, kus ta on kas sündinud ja kasvanud. Või sündinud. Või kasvanud. Inimene peab sel puhul muidugi olema eemaldunud sellest suurest tänapäeva leegionist, mida me kutsume massiinimeseks. Inimene peab sel puhul olema vaadanud juba sügavale enda sisse, märganud seal midagi olulist, asunud iseenele äratundmise teele. Inimene peab olema iseendast juba mõnda teada saanud. Alles siis tekib tema teadlik suhe ümbrusega. See suhe võib olla millise märgiga tahes, kuid tähtis on, et see on juba teadlik.

Kas eesti rahvas on teadlik iseendast? Kas eestlased on suutelised, vähemalt kriitilise inimeste arvu piirides, vaatama rahvuskehandi hinge ja rahvusliku meelelaadi sügavustesse? Kas me võime väita, et eestlased *summa summarum* on teadlikud iseendast, oma tugevustest ja nõrkustest, oma soovidest ja hirmudest? Tegelikult? Kas rahvas kui selline on vaadanud endale peeglis tõsiselt silma? Kas on tajutud enesehävitajalikkude käitumist? Piiratud löksu? Suletuse sirme? Hirmude mõõtu? Kas on teadvustatud üllatav vaimujõud, vaikne visadus, suur suutlikkus?

Ja kas on seda eneseteadlikkust tekkinud juba niipalju, et märgatakse tegelikult, mis ümberringi toimub? Kõigis neljas ilmakaares ja lisaks veel neljas vaheilmakaares?

Meie küsimus on: kas teatakse, mis on Läti. Kui asi iseeneses ja kui meie igavene maismaanaaber?

2.

Poliitilised kihistused parlamentaarses demokraatias, mis Läti ju on, sõltuvad erakondadest ennekõike. Ma ei hakka siin targutama, mida ma ise arvan demokraatia väärtustest laias maailmas ja üleüldse, ehkki see oleks väga ahvatlev omaette teema.

Läti erakondade puhul avaldab kõige rohkem muljet kaks silmatorkavat tunnust, mis mõlemad viitavad sellele, et erakondade süsteem või kogupilt ei ole kaugelki valmis. Kõik käärib alles. Selgi kevadel on sündinud kaks uut parteilist kehandit. 2008. aastal sündis samuti kaks uut erakonda, millest kumbki pole suutnud end lõplikult näidata ega kehtestada ja millede kaugema tuleviku ennustamine oleks praegu äärmiselt tänamatu tegevus. Sama kehtib tänavuste uustulnukate kohta – ennustamine on võimatu.

Kuid tagasi kogupildi juurde.

Esiteks torkab silma, et vähesed ligi poolesajast registris olevast parteist annavad oma nime kaudu selge vihje, kus asutakse poliitilisel skaalal, kas selle või teise ääre pool või hoopis keskpaigas. Valdavalt on nimetused üldised, kohati lüürilised või ka paatoslikud. Väike loetelu: Meie Maa, Rahva Üksmeele Partei, Isamaale ja Vabadusele, Läti Taasärkamise Partei, Läti Tuleviku Partei, Uus Aeg, Kodumaa Poolt, Kõik Lätile, Uus Keskus, Meie Lätile, Uued Demokraadid, Inimõigustest Ühtses Lätis, Läti Esimene Partei, Läti Tee, Ühiskond Teistsuguse Poliitika Jaoks, Kodanike Liit, Uus Läti.

Tõsi, mõned identifitseerivad end vasakul, sotsiaaldemokraatia või sotsialismi abil, mõned on rohelised, mõned rõhuvad maaelule ja talunikele, ning on ka selgelt kohaliku suunaga erakondi, mille nimes on mõni kohanimi nagu Jūrmala, Daugavpils, Ventspils, Liepāja või Rēzekne, aga ka regionaalseid nagu “Latgale rahvas” või “Tukumsi linnale ja maakonnale”.

Teiseks tunnuseks on tõsiasi, et erakonnad moodustavad rühmitusi ja tegutsevad kas rühmituse koondnime all nagu viie komponendi summa “Poliitiliste parteide ühendus Üksmeele Keskus”. Või “Roheliste ja talunike liit”, mis koosneb kahest erakonnast. Või erakondade paarisrakend, mis ka esineb paarisnime all nagu Partei Läti Esimene Partei / Läti Tee. Siinkohal on oluline rõhutada, et tegu ei ole marginaalsete rühmadega, vaid kõik kolm nimetatut on üsna jõuliselt esindatud parlamendis, *Saeima*’s.

Kui lisada, et väikeriigi (ca 2,3 miljonit elanikku) kohta on poolsada registrierakonda iga politoloogi arvates suts liiga palju ja sajakohalise parlamendi puhul paisub komponentideks olevate poliitiliste rühmituste arv samuti liiga suureks, nimelt tosina suurusjärku, siis ei jää muud üle kui arvata, et erakondade stabiliseerumise protsess on veel pooleli, killustatust esineb, ja üks ole see ilmselt üks praeguse poliitmaastiku nendest komponentidest, mis on paljude parlamendiski esindatud erakondade reitingu viinud kas valimiskünnise piirile või alla selle.

Erakonnad ja nende juhtisikud, poliitikud, kujundavad tahes või tahtmata igas riigis selle igapäevase õhkkonna, milles kõik inimesed peavad elama. Kahetsusväärsel kombel on parlamentarismi hällriikides, poliitilises Läänes, aastakümnetega ikka rohkem ja rohkem näha populismi, valijate manipuleerimist raha abil, massiteabevahendite häbitut ärakasutamist jms. Tõde on alati kusagil, kuid üha enam maetud populismitolmu pilvedesse ja tõe häält pole väga sageli kuulda raha krabisemise ja kõlitemise tagant. Raudse eesriide tagant vabanenud Ida-Euroopa riigid, kes viimasel kahel aastakümnel on kiirustades pidanud kujundama oma demokraatiaharjumusi, on paratamatult eeskuju võtnud Läänest, mis omakorda pole nii idealistlikult puhas, nagu võiks arvata juhtivate ideoloogiateoreetikute raamatutekstide järgi, ega nii sajabrotsendilisel siivas ja süütu, nagu tundus raudse eesriide taga, totaalriigi haardes olijatele.

Ei ole Ida-Euroopas riiki, kus demokraatia mängulaval ei kohtaks vahetevahel kummalisi kangelasi või arusaamatuid süžeesid.

Ka näeme, kuidas viiskümmend aastat suletud süsteeme, totalitarismi ja demokraatia elementaarsete harjumuste puudumist on andnud tagasilööke, on juurutanud tavadid, mis on visad kaduma. Mõnikord pole tegemist ka mitte tavade, vaid vastureaktsiooniga. Näiteks probleemid valimisaktiivsusega. Kui inimesi on aastakümneid käsu korras aetud niinimetatud valimistele, kusjuures valikut pole ju kunagi olnud, siis on sel baasil väga kerge tekkima

käegalöömise tunne. Ja inimesed loobuvad valimast, jätavad selle abstraktsete "teiste" mureks. Ning pärast ei jõua tulemusi ära imestada.

Eks näis, milline osavõtuprotsent on juunikuisel üheaegsel europarlamenti ja kohalikul valimisel Lätis. Selle loo kirjutamise ajal ei olnud see veel teada, ilmumise ajal on. Ja siis on võimalik teha uusi järeldusi.

Viimase kahe ja poole aasta jooksul on Lätis kolm korda vahetunud valitsus.

Ega uue ajaarvamise üldine tempo sellest erine. Kui lugeda sisse ka üleminekuaja valitsus, mida juhtis toona Ivars Godmanis, siis on pärast 1990. aasta kevadet praegune valitsus järjekorras viieteistkümnend. Lihtne teha näitab, et valitsuste keskmine eluiga on üheksateistkümnend aasta jooksul olnud alla pooleteise aasta. Mõni kord on peaminister püsinud oma toolil ka kaks ja pool aastat, aga paar korda ei ole see aeg ületanud seitset kuud ja üks kord jäi valitsusaeg kuuekuuseks.

Uutes või pika vaheaja järel iseseisvuse taastanud riikides ei ole sage valitsustevahetus midagi erakordset ega iseäralikku. Kuid see ei tähenda, et asja ei peaks analüüsima. Läti puhul on võib-olla kõige problemaatilisem fakt, et riigi täitevvõimu sage vahetamine ei lange ainult uue iseseisvuse perioodi algusesse, mil tärkava demokraatia rattad pöörlevad ikka kiiresti ja käiku vahetatakse ragistades, vaid et ka viimastel aastatel on valitsused vahetunud keskmisest isegi kiirema tempoga. Ometi on tegu Euroopa Liidu ja NATO liikmega. Mitte et need klubistaatuse märgid automaatseid või kohustuslikke käitumismudeleid annaksid. Kuid neisse klubidesse pääsemiseks on poliitikutel ja tervetel ühiskondadel alati tulnud läbi teha teatud eksamid, mõned neist küpsuseksami kaaluga. Pärast sellist pingutust tahaks valija ju *a priori* loota, et järgnev periood on stabiilsem.

3.

Läti ühiskonna kihid ja kihistused ei ole kohati läbipaistvad. Käesoleva loo jaoks tahtsin silma peale heita riigi institutsioonide ja erakondade viimastele reitingutele. See osutus üllatavalt keeruliseks. Mõni loodetud internetlik andmeteallikas oli suletud, mõni tühi, mõni andis maikuus eelmise aasta novembri andmeid.

Läti majanduse karmist seisundist aga on parajasti kõik teada. Eestis on sellest viimastel aegadel kõige rohkem kirjutatud ja räägitud alati, kui Lätist on kirjutatud või räägitud.

Teine impulssteema on olnud Läti presidendi Valdis Zatlersi kahepäevane riigivisiit Eestisse aprillikuus, millest ja millega seoses süveneti naabri poliitikasse, ja ka igapäeva muredesse ning rõõmudesse tavalisest enam.

Muudest Läti poliitikute või kõrgete ametnike visiitidest Eestisse, samuti Eesti vastavate isikute visiitidest Lätisse, ehk kõigest sellest, mis annaks teoreetiliselt ainet kirjutada naabrite teemadel midagi, analüüsida, vaadelda, kirjeldada, on siiski Eesti pressis suhteliselt vähe juttu. Ajendeid on, pealehakkamist vähevõitu. Ma ei tea, kas on vaim valmis ja liha nõder või vastupidi. Aga Lätis kirjutatakse ja räägitakse Eestist rohkem kui vastupidi.

Ühest küljest on see isegi mõistetav, et ei hakata kinni just igast sündmusest, igast võimalikust ajendist, sest seda asjalikku ja hädavajalikku, mis kahe riigi ja rahva vaheliste *ad hoc* kontaktide ja püsivate suhete käigus tegelikult toimub, on väga palju, üllatavalt palju.

Ma jään kordama oma veendumust, et vastastikku peaks olema pealinnades vähemalt üks mõne suure ajalehe või meediakanali ajakirjanik. See pole turustrateegia küsimus, see on rahvuskultuuride ja riigiturvalisuse küsimus, aga muidugi ka tuleviku kindlustamise küsimus.

Majandussurutis, kriis, langus või mis sõna keegi sel kevadel kasutama on harjunud, see nähtus on paljastanud üsna selgelt, kui väikesed on kolme Balti riigi majandussituatsiooni erinevused võrreldes sarnasusega. Tuleb vaid vaadata pikemal ajateljel liikuvaid graafikute trendikõveraaid ja diagrammide tulpasid – Eesti, Läti ja Leedu käituvad suures plaanis enamasti nagu rahvatantsijad, samm käib samas taktis. Kui staadionitribüüni tagumisest reast vaadata alla murule, siis tundub, et isegi põlvetooste on täpselt ühekõrgune. Kui lähemale minna, no siis paistab muidugi, kellel on kingapaelad lahti läinud, kellel sokikannas auk ja kelle kõrvade taga niriseb ohjeldamatu higi.

Selle teksti kirjutamise aeg ei ole rahulikuks objektiivseks vaatluseks parim. Pehmelt öeldes. Sest iga uus nädal ja iga uus päev võivad tuua mõne põhjaneva fakti, mis kas kinnitab või lükkab ümber kellegi ennustuse. Hea näide on ses kontekstis 2009. aasta esimese kvartali majanduslanguse täpne fikseerimine: 18 protsenti. Või valitsuse teade maikuu keskel, et riigiaparaadi ümberkorraldamise käigus saab ametist lahti 8000 inimest. Et see arv tuleb suur, selles ei kaheldud, aga täpsem teadmine, et nii suur, see seab ehk üldolukorra hindamise fookusegi täpsemaks.

Analüütikuid ilmub igast ilmakaarest, mõned neist kirglikult erapoolikud, mõned heatahtlikult erapooletumad. Küllap on tõele lähedal need eksperdid, kes väidavad, et nõrkused läbivad kõiki majandustegevuse sektoreid. Eksport on aeglane, sest nõudlus maailmaturul on nõrk. Ettevõtete seis on keeruline, sest nõudlus on vähene ja finantseerimine raskendatud. Läti tarbijate seisukord on samuti raske – töötus on järsult kasvanud, ulatudes mai keskpaigas 11 protsendini, ja palgakasv on kus aeglustunud, kus peatunud, kus tuleb kasv hoopis unustada.

Iga loogiliselt mõtlev inimene muidugi mõistab, et 2009. aasta märtsis alustanud valitsus ei suuda paari kuuga mõjutada suuremaid trende isegi sellises suhteliselt väikeses riigis nagu Läti. Ei ole allakirjutanul oma praeguse ameti tõttu paslik hakata edvistama isikliku arvamusega – et millised viimase aastakümne valitsused või nende majanduse eest vastutanud võtmeministrid ja tippametnikud on või pole selles või teises asjas otsesemad või kaudsemad süüdlased. Aga seda olekski üsna keeruline teha. Võimalik, et maailmamajanduse positiivsemal taustal oleks siinsed kodused vead hoopis leebemalt välja löönud ja neid oleks nimetatud lihtsalt loomulikeks arenguraskusteks. Nüüd on foon halb, asjaolude kokkulangevus tõsiselt võetav ja süüdlaste otsimine võiks kedagi koduses poliitilises konkurentsiohinas ajutiselt ju lohutada. Ent see ei tooks tingimata tõe lähemale.

Kaldun ise pooldama neid analüütikuid, kes viitavad seadusandluse teatud puudulikkusele, riikliku ja ka kohaliku haldusaparaadi liiglihale, taktikate mõningale eelisasendile strateegiate ees. Samuti on mainitud, et see protsess, mida Eestis tuntakse Tiigrihüppe nime all, ei ole Lätis täit hoogu sisse saanud.

4.

Kui nüüd järsult selg pöörata päevapoliitikale ja nädalamajandusele – just selliseid elunähtuste põgususele vihjavaid fraase kõik praeguse maailma tendentsid näivad toetavat –,

siis tahaks vähemalt markeerida mõnesid kihte, ilma milleta Läti mõistmine ja tundmine on võimatu.

Mõisad.

Läti mõisate reisijuhi autor Ivar Sakk võtab asja kokku lühidalt ja selgelt:

“Läti on kolmandiku võrra pindalalt suurem kui Eesti. Selle võrra on seal rohkem mõisaid olnud, kuid tundub, et ajalugu on nendega ka karmimalt ringi käinud. Kui II maailmasõda välja arvata, on Läti sattunud sagedamini sõdade tallermaaks: näiteks 1812. aasta Prantsuse-Vene sõja ja I maailmasõja ajal. Seetõttu on mõisahoonedki rohkem kannatanud. Eriti hull oli olukord 1905. aastal, kui pea iga teise häärberi puhul räägitakse selle mahapõletamisest ... Samas peab nentima, et kolhoosikord käitus mõisasüdametega delikaatsemalt kui Eestis. Ühtegi häärberi külje alla istutatud lauta või sigalat ma oma rännakuil ei kohanud.”

Ja teine nimekas asjatundja Ants Hein lisab:

“... Lätitki on haaranud endiste mõisahoonete ning -parkide korrastamise buum. Omajagu suudavad lätlased selleski olla eestlastest emotsionaalsemad: vähemalt ei kohta seal nii tihti tuimalt “ärarestaureeritud” mõisamaju, nagu mõni sinne firma neid vahel pakub ... Muidu jääb aga mööda neid mõisaid liikudes küll üpris kodune mulje: mitte üksnes, et samad aadlisuguvõsad ja osalt samad ehitusmeistridki on olnud nendega seotud, vaid ikka ja jälle annab tunda ühine ürgbaltilik elulaad. Vähemalt mõisate osas tunduvad Eesti ning Läti küll peaaegu üks ja seesama.”

Siit liigub mõte loomulikku rada pidi vanade tuttavate märksõnade juurde. Baltisakslased, Liivimaa, mis vanasti ühendas suure osa praeguse Eesti lõunapoolsest alast ja suure osa praeguse Läti põhjapoolsest alast. Ehk siis jutt läheb meie ühiste juurte teemale. Neid on rohkem ja need on sügavamal, kui teab praegune keskmine kooliõpilane või keskmine tudeng nii Lätis kui ka Eestis. Nüanssidest ma üldse ei räägi, kuid isegi Liivimaa olemust ja haaret meenutatakse liiga vähe. Sedagi lihtsat tõde, et Riia oli suure osa eestlaste jaoks ajaloolises mõõtkavas alles hiljuti kohalikuks pealinnaks, selleks, mida moodsas keeles nimetatakse tõmbekeskuseks.

Või kui paljud enesekesksed tarkpead mõlemal pool piiri teavad, et see merekool, mille asutajate hulgas oli üks Läti rahvuslikest suurkujudest Krišjānis Valdemārs ja mis asub praeguse Läti pinnal, lätikeelse kohanimega Ainaži, et see on meile ikka olnud Heinaste merekool, kuulus, ajalooline, asutajate hulgas laevaehitajate ja kaptenite Veidede perekond, ja et seal on oma koolituse saanud ka suur hulk Eesti meremehi. Et see on üks ühise mineviku maa- ja meremärk.

Lutsi ja leivu keeltest aga tuleks kõnelda juba hoopis kitsamas ringis. Või sellest, milline oli vanasti üsna suurel mereäärsel alal elanud soome-ugri rahva liivlaste saatus, kuidas nende keel mõjutas tänapäeva läti keelt, et liivi keel on ühenduslülili üsnagi erinevate keelte eesti ja läti vahel.

Ja muidugi inimesed. Jutt pole ainult mütologiseerunud (või mütologiseeritud) Kristjan Jaak Petersonist. Viimase aasta jooksul on õnneks ilmunud kaks erineva iseloomu ja erineva tasemega koguteost: “Eestlased Lätis” ja “Sinu, minu ja meie Riia”. Nende põguski läbiuurimine annab aimdust, kui palju ja mis põhjustel eestlasi lühemat või pikemat aega Lätis

sündis, elas, töötas või õppis. Kirjanik August Kitzbergist diplomaat Ernst Jaaksonini, Tartu rahu tegijast Jaan Poskast rektori ja peapiiskopi Johan Kõpuni.

5.

Siit libiseme sujuvalt veel vanematesse ajakihtidesse.

Rahvusvaheliselt tuntud Leedu päritolu arheoloog ja etnograaf Marija Gimbutas, kes sündis Vilniuses ja elas pärast sõda eksiilis, töötades suurema osa ajast USA-s, puudutab oma uurimustes meile nii kõrvahakkavat teemat nagu Tacitus ja tema kasutatud sõnad siinsete kantide ning selle ala elanike kohta: *Aestii, gentes Aestiorum*. Ma pole ajaloolane ega taha algatada siin loos uusi intriige. Ma poleks pädev selles vaidluses iseseisvalt kaasa lööma. Ent aine kui selline ja probleem temas on iseenesest nii intrigeerivad, et lubatagu pikemalt meenutada selle käsitlejaid ja nende seisukohti. Jutt käib ju meie päritolust, selle juurtest, meie ürgsetest sidemetest nii- või naapidi.

Kokku võttes M. Gimbutase mõttekäike, koorub välja järgmine pilt. Läänemere kaldal elavad inimesed, aestid, koguvad merevaiku, on töökad ka taimede ja marjade korjamisel. Kuid polevat selge, kas Tacitus pidas silmas kõiki mere sellel kaldal elavaid rahvaid või käib jutt vaid idabaltidest ehk vanadest preislastest. Ning M. Gimbutas otsib ja leiab seoseid, mis temale tõestavad, et Tacitus pidas silmas baltlasi, s.t ka leedulasi ja lätlasi, kes paiknevad kaardile vaadates hoopis enam “allpool” kui meie, eestlased. Lugeja ei saa jätta märkamata sedagi, et teadlase ridadevaheline tunnetuse tuul – kui kasutada sedasorti lüürilist fraasi – puhub leedulaste suunas.

Nüüd aga Lennart Meri ja tema “Hõbevalge”:

“Niisiis pani Tacitus aastal 98 esmakordselt kirja *aestiorum gentes*, aestide hõimud. Sellest on saanud meie nimi. Aga kas Tacituse aestid olid eestlased? Nimed rändavad ja rahvad rändavad, nimekujud võivad pärandada, pärida ja laenata.

... Järgmisena nimetab Tacitus sivoone ehk svealasi, keda tänapäeval tunneme rootslaste nime all. Probleem on tuttav: aestidest on kujunenud eestlaste nimetus, aga kas Tacituse aestid olid eestlased? Nii ka siin: sivoonidest on saanud svealased, aga kas Tacituse sivoonid olid muinasrootslased?

... Aestid on kommetelt ja välimuselt sarnased sveebidega. See ütleb vähe. Sveebid on Tacituse üldnimetus kõigile hõimudele Elbest Läänemereni, kaasa arvatud muinasrootslased, muinasliivlased ja aestid.

... Tacituse edasises tekstis on enamik uurijaid näinud balti hõimude tunnuseid:

Nad sorivad ka merel ja on ainsad, kes madalikelt ja rannaltki korjavad merevaiku, mida nad nimetavad glaesum. Barbaritena ei ole nad ise uurinud ega selgitanud selle omadusi ja algupära.

Kõige rikkamad merevaigu kaevandid paiknevad praegu Semlandi poolsaarel ja Leedu rannikul. Keskaja algul elasid seal balti keelerühma kuuluvad preisi hõimud ... Aestide samastamisest muinaspreislastega tuleb nüüd loobuda ...”

Katkestan korraks osundamise. Lennart Mere mõttekäike võib iga huviline ise raamatust põhjalikumalt uurida, neid leidub seal pikkadel lehekülgedel. Ka teaduslik vaidlus Rootsis töötanud eesti ajaloolase Evald Blumfeldiga kuulub sellesse konteksti ja saab kirjeldatud.

Keel, maateadus, algallikate mõistmine, talismanid, elamiskultuur ja kultuur laiemas mõttes, kõik tuleb mängu. Kui me ka muud sellest pööraselt huvitavast vaidlusest omale põuetaskusse kaasa ei võta, siis vähemalt selle tõsiasja, et tänagi ei piisa kahe naaberriigi ja rahva võrdlemiseks banaalsustest *à la*: neil on käibemaks liiga kõrge. Või: miks nad mu nime moonutavad. Ma olen vähemalt oma sõpradele ja lähematele tuttavatele soovitanud võimaluse korral võrrelda eestlaste ja lätlaste näokuju, kehaehitust, igapäevaharjumusi, kööki, arhitektuuri, jaanipäevatavasid, suhtumist puudesse, metsa, taimedesse üldse, kultuuri ja elukultuuri laiemalt ning sügavamalt. Alles siis saab teha järeldusi erinevuste ja sarnasuste kohta, igauks oma teadmiste ja võimete baasil muidugi.

Kuid tagasi minevikku.
“Hõbevalge”:

“Aestide keel, ütleb Tacitus, olevat lähemal “Britannia keelele”.

Kuidas seda mõista?

... Mis sundis autorit esimest ja viimast korda osutama barbarihõimude keelelisele erinevusele? Küsigem täpsemalt: erinevusele mille või kelle suhtes? Germaanlaste suhtes. Selle ühisnimetaja alla on Tacitus koondanud indoeuroopa keelkonda kuuluvaid põhja- ja läänegermaanlasi, lääneslaavlasti ja balte. Ka Läänemere-äärne sveebide kultuuripiirkond, kui niisugust terminit kasutada, hõlmas indoeuroopa keelkonna mitmesuguste keelerühmade hõime, arvult kokku kakskümmend kuus. Keelelised lahknevused olid sel ajal väikesed. Umbkeelsele vaatlejale võisid lääneslaavi ja balti keelte erinevused jääda märkamatuks ...”

Põneva tõestuskäiguga ammandab L. Meri enda jaoks teema, saab üle kohati ikka ja jälle aimatavast sisemisest kõhklusest, nii et on ilmne – Tacituse aestid, need on eestlased, see tähendab meie.

Ja siis loeme raamatu lõpulehekülgi, peakirjastatud “Kus lõpeb luule, kust algab ajalugu?”, dateeritud 1975. aasta 10. novembriga.

“Suvistelt reisidelt tagasi, leian laualt “Hõbevalge” korrektuuripoognad.

Raamat on kuju võtmas ja teed lähevad nüüd lahku.

Luuleteed, tuuleteed, autori ja raamatu teed.

Vahepeal lisandus uusi tegelasi ja täpsustusi mõned seigad.

... Uurijad on avaldanud uusi arvamusi Tacituse aestide ja muinaspreislaste samastamise kasuks ...”

Mida on mul lisada? Kahju, et Lennart Meri ja Marija Gimbutas ei saanud kokku. Nad poleks vestelnud vaid Tacituse teemal, vähemalt ka Vilhelm Thomseni uurimus 19. sajandi lõpust, milles esitatakse ülevaade soome ja balti keelte sidemetest, oleks tulnud jutuks. Kõigi

mõeldavate jätkude ja järelustega. Ja eriti huvitav oleks olnud kuulata, mida eestlane ja leedulane oleks konkreetsemalt arvanud aestide ja lätlaste suhtest.

Allakirjutanul pole õnnestunud leida ühest, lõplikult kokku lepitud vastust küsimusele, mida ja keda sisaldab omaaegne mõiste *Aestii, gentes Aestiorum*. Võimalik et meid kõiki, kes siin Läänemere idakaldal on vastu pidanud.

6.

Me elame täna.

Ka homme kehtib sama lause.

Riia ooperit Eestis üldiselt teatakse ja sinna sõidetakse. Aga mõne kultuurikihiga on suhe Eesti poolt nukras madalseisus. Kirjandus. Ma pean praegu silmas igat liiki, igas žanris tekste. Tõlkijaid ja teadjaid veel on, kuid kirjastuste ja toimetuste huvi on ninakalt mujal. Nii jääme ilma väga huvitavate autorite raamatutest, nii seotud kui sidumata kõnest, nii *fiction*'ist kui ka *non-fiction*'ist ja viimase puhul võiks sama geopoliitiline aegruum ometi pakkuda loomulikke haakimiskohti, paralleelide võimalusi jms.

Kui vaadata medali teisele küljele, siis on see tõepoolest teistsugune. Lätis on eestlaste tekste raamatutena avaldatud ka uuemal ajal rohkem. Ma ei ütleks, et laviinina, kuid siiski arvestatavalt rohkem kui Läti autorite omi Eestis. Hetketähtedest klassikuteni, lasteraamatutest ajalooliste mammutartikliteni. Ja selle fakti üle pole paradoksaalselt võimalik uhkust tunda. See on uhkuse ja häbi nõrritav segu. See tõsiasi ei kõnele tänase Eesti ja tema kultuuritegijate avarast pilgust ega järelemõtlikust vaimust, see kõneleb pigem pimesi järelejooksmisest maailmaturu veohobustele või ninakast egoismist.

Barjääridevabamas muusika- või kujutava kunsti või arhitektuurisfääris on sidemed nähtavalt tihedamad. Aga ma pole kindel, kui lai ring tunneb lisaks kuulsale heliloojale Peteris Vaskile teisi Läti suurepäraseid kaasaegseid heliloojaid, näiteks Georgs Pelecist, Eriks Ešenvaldsi või Richards Dubrat.

Mis seal rääkidagi, mu kogemus ütleb, et jahmatavalt suur hulk kultuuri kui sellisega omast arust sina peal olevaid eestlasi ei tunne kuigivõrd kiviviske kaugusel asuva Riia linna võlusiid ega saladusi, selle arhitektuurilist rikkust, selle linnastruktuurilist mitmekesisust, mastaape ja meeleolusi. Kui paljud teavad midagi Richard Wagneri, *sir* Isaiah Berlini või Sergei Eisensteini suhetest Riiaga ja Riia arhitektuuriga? Mitu eestlast sajast või tuhandest? Või seda, missuguse tee servas asub Tuule Kõrts? Millises Läti metsatukas seisab mälestussammas Anton Irvele? Millises Riia kesklinna majas veetis oma lapsepõlve eestlasest isa ja lätlannast ema poeg, luuletaja ja kirjanduskosmopoliit Ivar Ivask?

On, mida leida, on, mida avastada, lisaks tavalistele banaalsetele turismimagnetitele. Kordan visalt mõtet, et Eesti kõigil arhitektuuritudengitel oleks paras lasta Riias kohustuslikus korras vähemalt mõne nädala linna peal hulkuda ja seda avastada, uurida, mõelda stiilide, materjalide, struktuuride, proportsioonide ja detailide üle, joonistada, pildistada, kaardistada.

Ja mõtiskleda.

Kuid kuidas on avastanud Lätit pärast iseseisvuse taastamist inimesed Läänest, teiselt poolt raudset eesriiet? Muidugi, kohe tahaks korrigeerida oma lihtsustatud retoorilist küsimust, sest

on päris selge, et kreeklase, prantslase, ameeriklase ja norralase pilgud jäävad erinevateks. Rääkimata juba iga inimese isiklikust ettevalmistusest, haridustasemest, huvidest ja rahakotist.

Laename brittide Bratti-kirjastuse raamatut, reisijuhti "Läti" ja selle autorite Stephen Baisteri ning Chris Patricku lauseid:

"Kui me käesolevat raamatut esmakordselt kirjutasime, teadsid paljud inimesed Läti asukohta väga ähmaselt. Ja ka need, kes asukohta teadsid, ei osanud tihti aimatagi, mida see riik endast kujutab ... Rahvuslik-kultuurilise piirkonnana on Läti väga vana, riigina aga noor ...

Miks siis Lätisse minna? Paljusid inimesi ajendab ennekõike soov näha pealinna Riiat. Riia on kolme Balti riigi pealinnadest suurim ja kosmopoliitseim. Maalilises ja kaunilt restaureeritud vanalinnas on rohkesti kirikuid ja muuseume. Kas jalutate munakivisillutisega tänavatel, imetlete juugendstiilis maju või einestate ühes paljudest mõnusatest restoranidest või kohvikutest – igal juhul on Riias viibimine sulaselge rõõm. Kui teil on piisavalt aega, saab sealt korraldada ka ühepäevaseid väljasõite. Pealinna lähistel on ajaloolised linnad nagu Cēsis, Sigulda ja Bauska, kus võib näha keskajast säilinud losse. Riia lahte ääristavad Jūrmala väikelinnad ning Rundāles asub palee, mille ehitas Peterburi Talvepalee loonud arhitekt. Külastajaile, kel on rohkem aega, pakub Läti arvukalt ajaveetmise võimalusi. Gauja Rahvuspargis on suvel võimalik jalutada ning jalgrattaga sõita, talvel aga suusatada või saanisõitu teha. Venemaa piiri lähedal asuv Latgale kõrgustik pakub erinevaid matka- ja kalapüügivõimalusi, linnuvaatlejaid võivad aga huvitada tuhanded rändlinnud, kes aprillis iga päev üle Kolka neeme lendavad. Liepāja ja Ventspils, kuigi palju väiksemad kui Riia, arenevad üha vilkamateks linnadeks, Latgales saab külastada keraamikatöökodasid, Jūrmala spaahotellid ja erinevates riigi osades paiknevad mõisad teenindavad aga luksuslikumat puhkust otsivaid külalisi."

Aga lõpetuseks meenutan oma lätlasest sõbra inimlikke sõnu, vastust mu küsimusele, mis on tema jaoks Läti, mis talle kõigepealt meelde tuleb. Ja täiendan neid.

Läti mererand, lai, liivane ja lõputu. Daugava jõesaar Kīpsala, keset Riiat, selle lopsakad õitsvad sirelipõõsad, vanad puumajad sel saarel ja ka Pārdaugavas (ehk Riia Ülejõel). Gauja ja Salaca jõe kõrged kaldad, Araiši vana puuloss. Kuramaa porgandikook sklandrausis. Läti Raadio Koor. Metsikute iiriste puhmad selle jalgrattatee ääres, mis viib Riias Jūrmalasse. Proosafestival. Kohupiima plaadikook rosinatega. Luulepäevad. Suitsetatud karpkala. Filmifestival Arsenāls. Sõbrad.